

Мр Добривоје Јовановић
Историјски архив Јагодина

УДК: 329.12(497.11) „18/19“
94(497.11) „18/19“

ОСНИВАЊЕ И РАД ЛИБЕРАЛНЕ СТРАНKE У МОРАВСКОМ ОКРУГУ

Апстракт: Продор либералних идеја у Србију врло брзо је почео да мења погледе и схватања људи. Мада у средини без образованих појединаца, без развијених политичких, друштвених и привредних односа, ипак брзо је започето са борбом за свеобухватне промене. До формалног формирања политичких партија главна борба за либералне идеје одвијала се у скупштинама. Поред обичних свакодневних проблема који су тиштили народ, увек је било предлога за коренитим променама. Због таквих наступа, либерали су често били мета владара.

Кључне речи: Либерална странка, либералне идеје, Јагодински округ, Ћупријски округ.

*

Србија средином 19. века није била довољно спремна да спроводи енергичнију борбу за либералне идеје. Само малобројна интелигенција вршила је покушаје на формирање извесних либералних идеја. Прве клице испољене су на Петровској скупштини, одржаној 1848. године. На њој су депутати из Јагодинског и Ћупријског округа предлагали мере које су имале за циљ промене целог друштва. Тражено је ефикасније судство, сазивање скупштина сваке године и поделу скупштина на мале и велике, да се у делатност скупштине унесе и преглед стања државне касе, да се чиновници примају и унапређују на основу способности, да се у државну службу примају млади и образовани људи, да се врши поправка путева и мостова ради побољшања трговине, да држава пружа помоћ трговцима путем давања кредита и друго.(Јовановић 2012)¹

Деловање либерала на Светоандрејској скупштини, на којој су нарочито представници Јагодинског и Ћупријског округа имали важну улогу, довело је до великих промена у Србији. И на овој скупштини у великој мери дошла је до изражаја народна воља, преко предлога који су имали са циљ модернизацију читавог друштва. Предлози су се односили на праведније опорезивање, на сузбијање зеленаштва, на поштовање закона, на слободу штампе, за већи значај скупштине и слично.(Јовановић 2011)²

До изношења либералних идеја долазило је на свим каснијим скупштинама. Нарочито на скупштини из 1867. године било је више таквих предлога, и то нарочито од Јагодинског посланика проте Јована Јовановића.

¹ Добривоје Јовановић, *Петровска скупштина 1848. године*, *Прошлост* бр. 1, Јагодина 2012.

² Добривоје Јовановић, *Посланици Јагодинског и Ћупријског округа на Светоандрејској скупштини*, Јагодина 2011.

Између осталих предлога, он је предлагао да министри буду одговорни и скупштини, а не само кнезу, да се изда закон о слободи штампе, да скупштина сама себи бира председника, а не да га поставља кнез, да чиновници просветне, правосудне и финансијске струке могу бити изабрани за посланике и слично. (Протоколи 1867)³

Борба кнеза Михаила Обреновића против либерала доводила је чак до отворених претњи. Арсеније Туцаковић, окружни начелник у Њуприји обећао је својим либералима истомишљеницима у Београду да је спреман, ако буде било потребно, да мобилише шест хиљада људи народне војске. (Живановић 1924: 122)⁴

Либерална странка је организована 17. септембра 1881. године под називом „Дружина за потпомагање српске књижевности“. У програму је истакнуто: да се учврсти политичка и економска независност земље, да се уставне и законске слободе потпуно развијају и унапређују, да се Народно представништво појача у погледу независности и стручног знања, а да избори за Народно представништво буду потпуни израз народних жеља и потреба, да основно школство буде обавезно, унапређење домаће привреде, уређење народне војске. У спољној политици да Србија ради на уједињењу свих Срба, да се створи царинска унија и конфедерација са свим сродним источним народима и државама, да треба неговати пријатељске односе са историјским савезницима Србије и чувати симпатије других просвећених народа. (Продановић 1947: 446)⁵

Збор народно-либералне странке одржан је 17/29. октобра 1882. године. На њему је одлучено да се допуни организација Дружине, односно странке. Пројект статута је брзо урађен и јануара 1883. године упућен подружницама на разматрање. Статут је одобрен 3/15. марта 1883. године. Тада је основан Привремени главни одбор, који би требао да води странку до формирања Главног одбора. (Крестић, Љушић 1991: 140)⁶

Либерална странка, за разлику од осталих партија, своје одборе је оснивала нешто касније, тек 1883. године.⁷ У Јагодини је месни одбор основан 12. јуна исте године. Збор је одржан у „Шареној кафани“. За привременог председника скупа изабран је Ђорђе А. Петровић, правозаступник, за

³ *Протоколи редовне Народне скупштине одржане у Крагујевцу 1867. године*, Београд 1868.

⁴ Живан Живановић, *Политичка историја Србије у другој половини 19. века*, Београд 1924, књига I, стр. 122.

⁵ Јаша Продановић, *Историја политичких странака и струја у Србији*, књига 1. Београд 1947., стр. 446.

⁶ У главни одбор изабрани су: Јован Ристић, Алимпије Васиљевић, Јован Авакумовић, Јаков Туцаковић, Коста Алковић, Јован Бошковић, Ђока Ђорђевић, Светозар Карапешкић, протосинђел Николај, Стеван Ивковић, Никола С. Јовановић.

⁷ Василије Крестић, Радош Љушић, *Програми и статуту српских политичких странака до 1918. године*, Београд 1991, стр. 140. Месни одбори су се оснивали на предлог најмање 10 чланова странке. О оснивању одбора одлучивао је Главни одбор. Месни одбори имали су пет до седам чланова и три заменика. Месни одбори образовали су стручне одсеке: о привреди, о правним, општинским и у опште политичким питањима, о народној просвети и цркви.

пословођу Димитрије Милојевић, писар Јагодинског општинског суда. Скуп је почео представљањем изасланог комесара општине Јагодинске, кмета Милана Рајковића, а затим су прочитана писма привременог главног одбора Народно либералне странке из Београда. На крају прочитан је програм и статут странке. Потом је извршен избор помесног одбора. У одбор су изабрани: Мијалко Раденковић, трговац, Мијаило Димитријевић, судија окружног суда у Јагодини, Светозар Ј. Косовљанин, трговац, Стеван Лукић, окружни начелник у пензији, Патар С. Таушановић, трговац, Таса Илић, трговац и Ђорђе А. Петровић, правозаступник, а за њихове заменике изабрани су Димитрије Донић, ћурчија, Антоније Петровић, бојација и Сава Петковић, бојација. Потом је овај одбор изабрао себи за председника Мијалка Раденковића, за потпредседника Мијаила Димитријевића, за благајника Светозара Косовљанина и за пословођу Ђорђа Петровића. По предлогу Стевана Лукића, скуп се јавно захвалио Ђорђу А. Петровићу на раду око организовања странке у Јагодини. На крају истакнут је значај Либералне странке на раду око ослобођења и уједињења српског народа под династијом Обреновић.⁸

Пре формалног формирања странке у Јагодини постојала је провера појединих државних службеника. Срески начелник С. Јовановић обавестио је Милутина Гарашанина о писару Ивезићу 5. октобра 1883. године да „*ради енергично и приљезно, али да је одан либералима и зато је неискрен старешини у дужности спољне службе полицијске*“.⁹

У Параћину је месни одбор Либералне странке основан у току јула 1883. године. Позив за оснивачки збор упућен је 5. јула. У позиву је назначено да ће збор бити одржан на Светог Илију у хаџи Микиној механи код „*Лафа*“ са почетком у 8 часова пре подне, са дневним редом: 1. Објашњење програма странке и статута, 2. Упис у чланство, 3. Избор помесног одбора за варош Параћин и околину. Сазовачи збора били су Коста Димовић, Мијаило Радовановић, Дим. Х Илић, трговци из Параћина.¹⁰ У први одбор изабрани су Коста Димовић, Мијајло Радовановић и Димитрије Илић.¹¹ Међутим, врло брзо је дошло до ометања рада странке. На Збору који је требао да се одржи 9. октобра за избор једног члана, дошло је до сукоба. Димитријевић, представник општине, је са групом истомишљеника, штаповима растерао окупљене чланове странке.¹² У Свилајнцу је један од водећих либерала био Исак Цветковић, једини либерални посланик у округу изабран на изборима 1883. године.

После пораза у рату са Бугарском дошло је до иницијативе око стварања прелазне владе између радикала и либерала. Поводом тога, априла 1886. године склопљен је споразум са радикалима. Један од заједничких кандидата за Народну скупштину био је либерал Патар А. Радојковић из Јагодине. (Крестић, Љушић 1991: 155)¹³ На збору странке одржаног у Крагујевцу почетком новембра 1888. године, сазваног ради договора о учешћу странке у доношењу устава, потписници из Јагодинског округа били су

⁸ *Српска независност*, Београд, бр. 72, 23. јун 1883.

⁹ АС, Збирка Милутина Гарашанина, бр. 663.

¹⁰ *Српска независност*, бр. 78, 10. јули 1883.

¹¹ *Српска независност*, Београд, бр. 78, 10. јули 1883.

¹² *Српска независност*, бр. 118, 11. октобар 1883.

¹³ В. Крестић, Р. Љушић, наведено дело, стр. 155.

Живојин Бошковић и Драг. Петровић из Бунара, а из Ћупријског округа Живојин Величковић, Мита Вујичић и Добросав Петковић. (Крестић, Љушић 1991: 176)¹⁴

Почетком 90-тих година, са Живојином Величковићем, иначе тада чланом Главног одбора Либералне странке, либерали у Параћину су нешто активнији. Поред њега, одбор странке у Параћину чинили су и Гавра Пешић, Коста Трифуновић, Милан Марковић, Коста Поповић, Милош Катановић. У Ћуприји председник одбора био је Јосиф Видаковић.¹⁵

Поводом насилног протеривања краљице Наталије, либерали Параћина одржали су збор 19. маја 1891. године, на коме је донета резолуција, по којој је протеривање краљице заједничко дело повреде најважнијег принципа устава, што чини одговорном радикалску владу. Председник збора био је Живојин Величковић.¹⁶

Почетком новембра 1892. године упућени су позиви за учешће на зборовима либерала у Јагодини и Параћину. Зборови су заказани за 22. новембар са истим дневним редом: 1. Избор председника збора, 2. Читање и објашњавање програма данашње владе, 3. Говори појединих чланова, 4. Упис нових чланова у странку. Позвани су сви чланови либералне странке, „као и сви други, којима је стало до остварења патриотског програма садашње владе“.¹⁷

Велики збор Либералне странке, на коме су одређени посланички кандидати за Моравски округ, одржан је 30. јануара 1893. године у Ћуприји. На збору је било око 5000 учесника. Из Ресавског среза дошло је око 500 присталица. Сваки срез имао је своју заставу коју су пратили по 50 коњаника и многи са колима. На збору, одржаном на великој пијаци, говорио је Живојин Величковић, министар правде. После говора Живојина Величковића, који је био примљен са највећим одушевљењем, извршено је кандидовање народних посланика за предстојеће изборе у Моравском округу. За носиоца листе

¹⁴ В. Крестић, Р. Љушић, наведено дело, стр. 176. Крајем јануара 1888. године либерална странка доноси нови програм странке. У унутрашњој политици постављени су ови задаци: 1. *Развитак привредне и производне снаге народа, радиће се на проналажењу свих извора, којима би се уздигло народно благостање предузимањем подесних државних мера и средстава, која би водила што већој економној самосталности српскога народа*, 2. *Парво српскога народа, да у договору са својим краљем, а преко слободно изабраних народних представника, даје својој емљи установе, које ће његовсамосталност и његов историјски развитак изнутра и споља на здравим основама утврдити и контролу над управом земаљском подјемчити, а исто тако и сва грађанска, лична и ползична права потпуно осигурати*, 3. *Народна просвета, с погледом на најпрече културне и политичке задатке Србије и српског народа, има се, према духу садашњег времена и науке, што живље упутити потребном реформом целокупне јав не наставе*, 4. *Државне финансије да се у ред доведу штедњом и правичном подесном пореском системом*. Да би се ово остварили, либерали су се залагали за промену устава, који би поставио основе за народна права и слободу, и за лична и политичка права грађана.

¹⁵ *Српска застава*, бр. 193, 5. октобар 1893.

¹⁶ *Народни дневник*, Београд, бр 112 од 21. маја 1891. године.

¹⁷ *Србија*, Београд, бр. 69 од 10. новембра 1892. године.

предложен је Живојин Величковић, за срез белички Драгутин Петровић из Бунара, за срез темнићи Сава Топић, трговац из Бачине, за срез ресавски Јован Ј. Пушњак из Витежева, за срез левачки Димитрије Таушановић, земљорадник из Превешта, за срез параћински Стојан Станојевић из Крушара. За квалификоване посланике предложени су др Јосиф Видаковић из Ћуприје и Добра Стојановић, председник првостепеног суда из Јагодине. После закључења посланичких предлога настало је народно весеље, које је трајало до увече. Са листе Либералне странке на изборима од 25. фебруара 1893. године посланичке мандета су добили Живојин Величковић, Драгутин Петровић и др Јосиф Видаковић.¹⁸

На страначким изборима, за чланове Главног одбора странке 1893. године из Моравског округа изабрани су: Жика Микић из Параћина, др Јосиф Видаковић из Ћуприје, Анта Петровић из Јагодине и М. Поповић из Лоћике.¹⁹

На збору одржаном 30. јануара 1893. године Јагодинци су са 150 гласова против 105 гласова изгласали неповерење радикалској општинској управи, али су поново под притиском радикала изгубили власт.²⁰

После силаска са власти 1893. године странка губи подршку, коју није успела да поврати ни демагошким паролама. Присталице су углавном прелазиле у Радикалну странку, осим мањег дела по градовима. У селима је утицај био врло слаб. Ипак у појединим селима странка је опстала.

Велика група мештана Супске, разочарана у рад Радикалне странке, прешла је у Либералну странку јануара 1893. године: Димитрије Стојановић, Јанко Јовановић, Лазар С. Милетић, Милоје Грујић, Милош Бирташевић, Мата Стојановић, Петар Николић, Васа П. Николић, Јанко Ј. Ђорђевић, Јован Јагодић, Груја Ј. Ђорђевић, Јоксим М. Стојановић, Стеван Станимировић, Милан Богојевић, Лазар Стојановић, Ниђа Јанковић, Димитрије Петровић, Алекса Милетић, Дина Станимировић, Живојин Станојловић, Паун Новаковић, Јован Павловић, Јеврем Ђ. Бирташевић, Станко Антић, Новак Пауновић, Живоин Станковић, Сава Ј. Антић, Груја Живановић, Сима Грујић, Светозар Станојевић, Сава Ј. Петровић.²¹

Живојин Милановић и Сава Димитријевић из Горњег Штипља објавили су почетком јануара 1893. године да напуштају Радикалну странку и да постају чланови Либералне странке. Радикале су назвали паликућама и ражњарима. Богдан Михаиловић, кмет Горњег Штипља потврдио је дописом од 4. децембра 1892. године, да остаје члан Либералне странке.²²

Станоје Милутиновић председник Суда општине мајурске објавио је 9. јануара 1893. године да приступа Либералној странци, јер само она, по њему, може донети благодане српском народу. Такође је и Живојин Филиповић, кмет села Мишевић, истога дана напустио радикале и приступио Либералној странци, као и Ненад Јаношевић (Јакешевић), одборник и општински пуномоћник из Мајуре.²³

¹⁸ Српска застава, бр. 24, 2. фебруар 1893. године

¹⁹ Српска застава, бр. 49, 26. април 1894. године

²⁰ Српска застава, бр. 24 од 2. фебруар 1893.

²¹ Српска застава, бр. 24 од 2. фебруара 1893. године

²² Српска застава, бр. 24 од 2. фебруара 1893. године

²³ Српска застава, бр. 24 од 2. фебруара 1893. године

Александар Миладиновић, кмет села Остриковца, такође је 9. јануара 1893. године приступио Либералној странци. До тада је био ватрени радикал, али када је увидео да су њени прваци радили само за себе и своје цепове пунили, а програм погазили, одлучио се да приступи Либералној странци.²⁴

Либералној странци приступио је и Радосав Динић, тежак из Сибнице. Он је напустио Радикалну странку, јер му је било доста лажи и обмана радикала, и сматрао је да ће либерали донети корист српском народу и земљи.²⁵

Јефрем Гвозденовић из села Белице напустио је 20. јануара 1893. године радикалну странку и приступио либералима, јер је сматрао да је њихов програм користан за земљу и народ.²⁶

Група мештана Пчелица у срезу левачком, почетком фебруара 1893. године, постали су чланови Либералне странке: *„Доле потписати до данас нисмо припадали ни једној политичкој странци, управо били смо принуђени од поједих првака радикалских да будемо чланови радикалне странке, али пошто смо увидели: да радикали све што обећаше ништа неиспунише, па не само то, већ још већи терет народу наметаше, а друго што почеше давати веће право разбојницима и зликовцима, но поштемим и угледним грађанима, и напоследку што разбојнике и робијаше поставише за општинске часнике, да они деле правду поштемим и добрим грађанима, - не хтедоше се уписати у радикалну странку.*

- Трпели смо доста услед тога. Сад пак, видећи из првог рада либералне владе да раде и да ће радити на бољитак и напредак целог народа српског, хитамо и уписујемо се за чланове либералне странке с тим да ћемо је до смрти своје свестрано потпомагати.

7. фебруара 1893 год.

Филип Ђорђевић, Александар Симић, Мијат Стојадиновић, Јанићије Обрадовић, Вукашин Стојадиновић, из Дулена.

Аврам Милошевић, Миливој Павловић, Стојко Илић, Филип Тимотијевић, Јанићије Тимотијевић, Живојин Васовић, Александар Милашиновић, Филип Ковачевић, Милован Браковић, Никола Јовановић, Владимир Јаковљевић, Стеван Косовац, Миливој Јонић, све из села Пчелица земљоделци.²⁷

Група мештана Праћине, такође је фебруара 1893. године напустила радикале и прешли у Либералну странку: *„До дана припадали смо радикалној партији и потпомагали смо је у свему, јер смо држали, да ће она т.ј. њени прваци и вође, испунити своја обећања, но пошто не само не испунише шта су обећавале већ још више задужише земљу, заведоше нове порезе, неке намете..., - то од сада иступамо из њихове партије а прелазимо у народни либералну свесну партију, коју ћемо потпомагати док смо год живи.*

21. фебруара 1893 год.

²⁴ Српска застава, бр. 24 од 2. фебруара 1893. године

²⁵ Српска застава, бр. 24 од 2. фебруара 1893. године

²⁶ Српска застава, бр. 19, 25. јануар 1893. године

²⁷ Српска застава, бр.48 од 4. марта 1893. године

Праћина у срезу белчком

Михаило Пауновић, Ђорђе Радосављевић, Ђурђе Радосављевић, Милов. М. Томић, Василије Вучић, Сима Нешић, Михаило Нешић, Димитрије Ј. Младеновић, Андреја Ј. Младеновић, Таса Матић, Љубисав Матић, Сава Мијаиловић, Васа Т. Лазић, Стеван Пауновић, Драгутин М. Милутиновић, Антоније Ђурђевић, Петар П. Ракић, Сима Атанасковић, Атанаско Антонијевић, Славко Атанасковић, Милован Богдановић, Атанаско Вујић, Атанаско Богдановић, Милан Антонијевић, Величко Ракић, Коста С. Петровић, Коста Филиповић, Коста Стојановић, Велисав Вујић, Гвозден Јанковић, Ђурђе Трифуновић, Алекса Јелић, Љуба Јанковић, Стеван М. Милутиновић, Илија Аврамовић, Васа Тодосијевић, Анта Веселиновић, Коста Стојадиновић, Јеврем Вулетић, Сава Милићевић, Живадин Димитријевић, Андреја Савић, Милан Савић, Никодије Матић, Спаса Маринковић, Милан Филиповић, Живојин М. Јанковић, Милун С. Јовановић, Милосав Н. Милић, Тома Димитријевић, Ђока Андрејевић, Милован Трифуновић, Атанаско Ракић, Стојан Д. Дејановић, Сава Јанићијевић, Милан Тодоровић, Лазар Маринковић, Милош Милутиновић, драгутин Милановић, Никола Стевановић, Владимир И. Андрејић, Љуба Јеремић, Рака Милорадовић, Петар Марковић, Васа Милић, Љубисав Ђокић, Марко Јевремовић, Мијаило М. Веселиновић, Димитрије Милојевић, Петар Васић, Милован Ђурђевић, Илија Марковић, Рака Илић, Милан Димитријевић, Антоније Тома Јеремић, Тодосије Ђорђевић, Благоје Милетић, Лазар Матић, Никола Матић, Атанаско Николић, Игњат Пауновић, Јован Пауновић, Стеван Милићевић, Аврам Стевановић, Димитрије Митић, Никола Милићевић, Андреја Марјановић, Атанаско Милошевић, Љубисав П. Ракић, Тома Стојадиновић, Коста П. Вучић, Стеван Јанковић, Живојин Богдановић, Алексије С. Милићевић, Живко Николић, Никола Димитријевић, Тодор Димитријевић, Милорад Добричић, Радош Јовановић, Никола Марковић, сви из општине праћинске.²⁸

Радоје Алексић, тежак из Вукмановца, напустио је радикале и прикључио се Либералној странци јануара 1893. године: „Зато се од данас одричем радикала и позивам сваког брата Србина, који иоле добро мисли српском народу, да се и он одрекне ових лопова о пређе у коло чибералне странке, у коло људи од угледа“. То је исто учинио и Мирко Ђорић из Пољне, као и група мештана Ратковића: Миленко Милојевић, Павле Милосављевић, Спиридон Стојановић, Марко Ђоковић, Срећко Живковић, Срећко Радисављевић, Светозар Благојевић, Милан Марјановић и Милисав Андрејевић.²⁹

Сукоби између странака ишли су толико далеко, да су чак и убиства приписивана политичким противницима. Један од првака Либералне странке у Ресави Иван Аксентијевић, председник општине грабовачке, убијен је из пушке у свом селу 22. фебруара 1893. године. За убиство су оптужени радикали, јер је Иван неколико дана пре убиства говорио о намерама

²⁸ Српска застава, бр. 48, 3. март 1893.

²⁹ Српска застава, бр. 48, 3. март 1893. године

Димитрија Катића. После два дана ухапшено је седам радикала, који су оптужени за убиство.³⁰

У срезу левачком, априла 1894. године попуњен је срески одбор, а у општинама жупањевачкој и богалиначкој изабрани су месни пододбори. У општини жупањевачкој за председника је изабран Мирко Минић, механичар, за деловођу Душан Гајић, учитељ и за чланове: Прока Матејић, Јован Михаиловић, Агатон Савић, Мијат Лукић, Јован Милићевић, Сима Јевтић, Стеван Петрушић, Радосав Савић, Љуба Обрадовић, Милија Јасковљевић, Јеврем Јовановић, Арса Вуловић и Мијат Јовановић.³¹

У општини богалиначкој за председника је изабран Јеремија Тодоровић, за деловођу Миливоје Милошевић и за чланове Алекса Тодоровић, Вићентије Ђорђевић, Милосав Милићевић и Софроније Максимовић.³²

Покушај јачања странке учињен је у Параћину 27. марта 1894. године. На збору пред око 600 чланова, изабран је нови Срески одбор за параћински срез. У одбор су изабрани: Добросав Петковић из Параћина, председник и чланови Вуле из Горње Мутнице, Милан из Доње Мутнице, Душан Јерић из Сења, Вукадин Гајић из Плана, Марко Олић из Иванковца, Стојадин Станојевић из Крушева, Паун Фаруловић из Бигренице, Јеврем Буриташевић из Супске, Димитрије Стојић из Чепура, Мика Савић из Буљана, Миливоје Саздановић из Бусиловаца, Мил. Живковић из Мириловца, Сима Бендић из Сикирице, Паун Митровић из Батинца, Миленко Јоксимовић из Доњег Видова, Мика Савић из Дреноваца, Пера Ивановић из Главице, Живан Вучковић из Поповца и Ђура Радосављевић из Стубице.³³

Више активности покушано је преко рада либералне омладине. Пододбор либералне омладине формиран је у Јагодини 19. децембра 1893. године. За председника је изабран Анта Петровић.³⁴ Активност либералне омладине више се сводила на организовање забава и сличне активности, него на политичку борбу. Старији чланови су то подстицали и финансијски помагали.³⁵ Осим упућивања подршке од стране чланова Либералне странке из Јагодине, Њуприје, Параћина и Свилајнца челницима странке на покушајима око обнављања јединства странке, других активности није било, осим за време локалних избора.

Избори за Народну скупштину 1894. године довели су до врло озбиљног расцепа у странци. Услед великих неправилности које су спроводили напредњаци, либерали су се повукли из изборне трке. Позив свим

³⁰ *Српска застава*, бр. 43, 25. фебруар 1893. године

³¹ *Српска застава*, Београд, бр. 49, 26. април 1894.

³² *Српска застава*, Београд, бр. 49, 26. април 1894.

³³ *Српска застава*, Београд, бр. 41, 5. април 1894. На збору су говорили: др Јосиф Видаковић из Њуприје, Милосав Костић, Гавра Пешић, Крста Трифунковић, Милан Марковић, Корта Поповић, Милош Китановић, Живојин Бошковић и Жика Микић из Параћина. На предлог председника збора Жив. Величковића упућени су поздрави краљу, на предлог Луке Петровића упућени су поздрави Јовану Ристићу, а на предлог др Видаковића упућени су поздрави министрима у бившој либералној влади.

³⁴ *Будућност*, Београд, бр. 23 и 24, 25. децембар 1893.

³⁵ *Будућност*, Београд, бр. 4, 15. јануар 1895.

члановима странке упућен је 28. марта 1895. године.³⁶ На Главном одбору искључена је група либерала која је учествовала на изборима. Одлуку о неизласку на изборе и искључењу из странке неких чланова Главног одбора, који се нису слагали са том одлуком, поздравили су 1. маја сви либерали среза беличког на челу са председником среског одбора Миланом Миловановићем из Бунара. Исту подршку Главном одбору упутили су и чланови среског одбора Темнића и среског одбора Левча са председником Милосавом Миљковићем из Пољне.³⁷ Параћинска либерална омладина у свему је одобрила рад Главног одбора либерала и осудила све чланове странке који нису послушали одлуке.³⁸

Касније је покушано са измирењем супростављених група. Тај покушај поздравили су многи чланови странке. „Братском договору од 14. априла“ поздраве су упутили Јагодински либерали: Анта Петровић, Сава Тодоровић, Коста В. Ракић, Драгутин С. Тодоровић, Антоније Ђорђевић, Манојло Вучковић, Милић Митровић, Димитрије Данић, Живојин Бошковић, Петар Пантић, Мијајло Вељковић, Ж. В. Ракић, Стеван С. Таушановић, Анта Стефановић, Д. Павловић, Таса Стојанкић, Димитрије Срезејевић, Милосав М. Матејић, Петар Т. Нишлић, Бошко Марковић и Риста Николић. Исти скуп поздравили су и Белички либерали: Танаско Савић, Мијушко Савић, Станоје Танић, Алекса Живановић, Петар Марковић и Живко Шарчевић.³⁹

И ћупријски либерали поздравили су скуп патриота одржаног у Нишу. Допис су потписали ћупријски либерали: К. Посовић, Сава Бадњевац, поп Ђока, поп Периша, Марковић, Црногорац, Вељ. Милутиновић, Милан Китановић, Лука Петровић, Милосав Костић, П. Станковић, Драгутин М. Ничић, Живко Доминац.⁴⁰

На изборима из 1897. године либерали су имали два посланика. Један је био Лазар Вукићевић, један од двојице посланика за левачки срез и Дина Микић, један од двојице посланика за параћински срез.

Поред покушаја измирења није дошло до наставка заједничке сарадње. Једна група је 1904. године променила назив у Националну странку, а друга група у Либералну демократију.

*

Закључак: Дуго су прваци Либералне странке били водеће личности у Србији. Низом успеха, а нарочито успешним ратовима са Турском и стицањем независности, стекли су велику подршку народа. Формирајући се као странка, окупила су у своје редове највиђеније људе у појединим срединама. Појавом радикала, а пре свега због крутих држања на превазиђеним принципа политичке борбе, губе постепено снагу, и крајем 19. века већ нису представљали важан политички фактор. Стварање група унутар странке, довело је до коначког нестајања са политичке сцене Србије.

³⁶ Српска застава од 6. априла 1895. године.

³⁷ Српска застава, бр. 56 од 9. маја 1895. године.

³⁸ Српска застава, бр. 58 од 13. маја 1895. године.

³⁹ Српска застава, бр. 49 од 27. априла 1896. године.

⁴⁰ Српска застава, бр. 111, од 26. септембра 1896. године.

CONCLUSION

The leaders of Liberal Party were the leading people in Serbia for a long time. Among them there were several individuals from Jagodina and Čuprija County. Because of many achievements, and especially owing to the successful wars against Turkey and gaining independence, people really supported them. By forming as a party, they gathered the most prominent people in certain areas. But, due to the occurrence of radicals, and first of all for their strict attitude about dated principles of political struggle, step by step they were losing their strength, and by the end of the 19th century they were no longer significant political factor. Creating groups within the party brought to their final disappearance from the political scene of Serbia.

(Превод закључка Вера Јовановић)

ИЗВОРИ

Објављени извори

Протоколи редовне Народне скупштине одржане у Крагујевцу 1867. године, Београд 1868.

Фондови

Архив Србије, Фонд Милутина Гарашанина.

Архив Србије, Фонд Народне скупштине (1858-1890)

Штампа

Српска независност

Српска застава

Народни дневник

Србија

Будућност

Литература

Живан Живановић, *Политичка историја Србије у другој половини 19. века*, књига 1., Београд 1924.

Јаша Продановић, *Историја политичких странака и струја у Србији*, књига I, Београд 1947.

Василије Крестић-Радош Љушић, *Програми и статуту српских политичких странака до 1918. године*, Београд 1991.

Добривоје Јовановић, *Посланици Јагодинског и Ћупријског округа на Светоандрејској скупштини*, Јагодина 2011.

Добривоје Јовановић, *Петровска скупштина 1848. године* (предлози посланика Јагодинског и Ћупријског округа), *Прошлост* бр. 1., Јагодина 2012.